

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

doi : <https://doi.org/10.22067/jgrd.2022.68575.1012>

مقاله پژوهشی-مطالعه موردی

مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال بیست و یکم، شماره ۱، بهار ۱۴۰۲، شماره پیاپی ۴۲

تحلیل اثرات بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر (مطالعه موردی: دهستان رشتخوار)

سید هادی طبینیا (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران، نویسنده
مسئول)

tayebnia@gep.usb.ac.ir

علی ایزدی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران)

aezadi2014@gmail.com

صص ۶۹ - ۳۳

چکیده

بخش غیررسمی، موضوع بسیار مهم و چالشی در دهه‌های اخیر در شهرهای کشورهای جهان سوم بوده است. در این راستا، مهاجرت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در استان خراسان رضوی نقش بسیار مهم و پررنگی را در خانوارهای روستایی ایفا می‌کند. با توجه به اینکه اغلب خانوارهای روستایی مهارت و استعداد کافی برای مشغول شدن در کارهای شهری را ندارند، به بخش غیررسمی روی می‌آورند. در این میان، بخش غیررسمی تبعات و آثار مختلف از جمله اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی بر بنیان خانواده‌های مهاجر داشته است. هدف پژوهش حاضر، بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر خانوارهای روستایی مهاجر در دهستان رشتخوار واقع در خراسان رضوی است. روش این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است. مطالعات میدانی تحقیق، در سطح روستا و خانوار صورت گرفت. در این راستا، آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی در ۳۰۰

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۲/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۱۲

مورد (افراد مهاجر) در این دهستان بررسی شد. بدین منظور، ابتدا ضمن مطالعات اسنادی و بازدیدهای اولیه میدانی، طیف گسترده‌ای از شاخص‌ها متناسب با شرایط روستاهای مطالعه‌شده تعیین شد. سپس جمع‌آوری داده‌ها براساس شاخص‌های انتخابی انجام شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل‌های آماری و فضایی و نرم‌افزارهای SPSS و تکنیک کوپراس استفاده شد. با توجه به یافته‌های آزمون فریدمن، عامل اقتصادی با میانگین (۴/۲۱) بالاترین رتبه را در بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر به خود اختصاص داد و عامل فرهنگی با میانگین (۳/۴۶) پایین‌ترین رتبه را داشت. پژوهش حاضر از این نظر اهمیت دارد که با بیان آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر خانوارهای روستایی مهاجر، می‌توان گام مهمی در راستای ماندگاری خانوارها در سطح دهستان برداشت.

کلیدواژه‌ها: مهاجرت، بخش غیررسمی، اثرات بخش غیررسمی، دهستان رشتخوار.

۱. مقدمه

حرکت، جابه‌جایی و مهاجرت انسان‌ها از یک نقطه سکونتگاهی به نقطه دیگر، تاریخی برابر با عمر بشر دارد که در همه کشورها وجود دارد (قیداری و سعادت، ۱۳۹۹، ص. ۱۰۶)؛ به عبارت دیگر، مهاجرت، پدیده‌ای تاریخی است (سربو^۱ و همکاران، ۲۰۲۱، ص. ۳۴۲) که انسان به دلیل یک عامل از یک منطقه به منطقه دیگر منتقل می‌شود که نتایج فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی مهمی به دنبال دارد (خطیبی، ۱۳۹۹، ص. ۹۷)؛ از این رو، وجود نابرابری‌ها اقتصادی بین مناطق، محرک اصلی مهاجرت است (اتر و وایت^۲، ۲۰۲۱، ص. ۲۵). با صنعتی شدن شهرها و فراهم بودن زمینه‌های اشتغال در شهرهای بزرگ (بهارلویی و نقدی دورباطی، ۱۳۸۶، ص. ۲۰۹) در همه جا، جمعیت از مناطق روستایی کنده شد و در مناطق شهری اسکان یافت که این نوع از مهاجرت در کشورهای در حال توسعه مهم‌ترین نوع مهاجرت است (بهنروز، ۱۳۸۸، ص. ۱۶۲). در حرکت سریع مهاجران روستایی به شهرها، حوزه‌های روستایی بهترین

1. Sirbu

2. Eettr & witte

و کارآمدترین نیروی انسانی خود را از دست داده‌اند (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۷۵) و همچنین با فقر اقتصادی مهاجران همراه بوده است. همه مهاجران قادر به سکنی‌گزینی در محدوده قانونی شهر نبودند؛ بنابراین مکان‌هایی را متناسب با درآمد خود انتخاب می‌کردند (دلمله^۱ و همکاران، ۲۰۲۱، ص. ۱۷۲) که دارای پایین‌ترین سطح استاندارد از لحاظ زندگی بوده است. پیامد آن، شکل‌گیری اسکان غیررسمی و توسعه مناطق آلوده‌نشین (مکانیکی و قالیبافان، ۱۳۸۲، ص. ۱۶۷) و همچنین شرایط نامطلوب محل زندگی است. در چنین روندی، در شهرها به‌خصوص شهرهای با جمعیت میلیونی کشورهای در حال توسعه، به‌شکل غم‌انگیزی فقر گسترش می‌یابد و با گذشت زمان، تعدادی از مهاجران به حاشیه شهرها رانده می‌شوند (اولریچ و هال^۲، ۲۰۰۰، ص. ۱۴).

شواهد حاکی از آن است که درصد چشمگیری از فعالیت اقتصادی در بخش غیررسمی انجام می‌شود. حضور گسترده بخش غیررسمی به این معنی است که درجه سیاست‌پذیری فعالیت‌های اقتصادی از برنامه‌ها و سیاست‌های دولت و قدرت اعمال نظارت دولت، کم است و نتیجه آن نیز تحقق نیافتن سیاست‌های اقتصادی دولت یا انحراف آن‌ها از نتایج مدنظر است. بخش غیررسمی به‌عنوان یکی از ابعاد فقر، در بسیاری از کشورهای در حال توسعه شناخته شده است که در بسیاری از کشورها راه عملی برای فرار از بیکاری به شمار می‌رود (هانلی و عرب‌شیبانی^۳، ۲۰۰۹، ص. ۹۹۲). در کشور ما نیز با وجود چند دهه تلاش مدیریت شهری، هنوز هم بخش غیررسمی در حال رشد است و یکی از چالش‌های اصلی پیش‌روست. برآمد بخش غیررسمی، توجه شدید به پژوهش‌های شهری سازی جهان سوم است. همان‌طور که بازسازی جهانی در کشورهای توسعه‌نیافته گسترش می‌یابد و خدمات حرفه‌ای بسیار گران‌قیمتی را با خود به همراه می‌آورد، مردم فقیر که به شهرهای بزرگ کشیده می‌شوند، شغل‌هایی غیررسمی یا تصادفی می‌یابند (نصیری و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۳۰۴). همچنین می‌توان تقاضای فزاینده برای جذب کارگر از سوی رستوران‌ها یا دیگر مکان‌های تجاری را به آن افزود.

1. Delmelle
2. Hall & Ulrich
3. Henley & Arabsheibani

در برخی کشورهای روبه‌رشد مانند مالزی، کارخانجات غیرقانونی محصولات تقلبی مارک‌دار مانند گوچی، لوییس و ویتون را می‌سازند. برخی دیگر نیز از رولکس و دیگر ساعت‌ها نمونه‌سازی می‌کنند که نمونه خریداری‌شده آن از مجاری قانونی گران تمام می‌شود. اغلب اوقات این شغل‌ها امنیت و بیمه ندارند؛ درحالی‌که بیمه در جهان کنونی یکی از ابزارهای مهم اقتصادی است (رضازاده و همکاران، ص. ۱)، اما به خانوارهای روستایی برای ترک زادگاهشان در مناطق روستایی و حرکت به سوی شهرهای بزرگ جهان سومی انگیزه می‌دهند. پیدایش و گسترش بخش غیررسمی در دهه‌های اخیر که کم و بیش معاش بخش بزرگی از جمعیت مناطق شهری کشورهای درحال توسعه را تأمین کرده است (سلمانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۸)، واکنش اقتصادی این گروه به ناسازگاری راهبردهای توسعه اقتصادی با شرایط بومی، به‌ویژه امکانات محیطی، فنی و اقتصادی کشورهای درحال توسعه بوده است (محمدبیگی، ۱۳۷۴، ص. ۱۰۵).

در این میان، دهستان رشتخوار از جمله دهستان‌های مهاجرفرستی است که سالانه افراد زیادی از روستاها به شهرهای دیگر مهاجرت می‌کنند. در طی سال‌ها، این مهاجران بافت اجتماعی و اقتصادی شهرهای مهاجرپذیر را تغییر دادند. با توجه به حجم اشتغال و تولید نسبتاً زیاد این بخش و نیز غالب بودن فعالیت‌های کشاورزی در شهرهای خراسان و ناتوانی آن در وضعیت موجود برای جذب نیروی فعال واردشده به بازار کار، مازاد نیروی کار این بخش که عمدتاً بی‌سواد یا کم‌سواد با تخصص و مهارت بسیار اندک هستند (مشهدی‌زاده دهاقانی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۰) و حتی شاغلان این بخش، به‌دلیل کمبود تولید و درآمد و نبود امکانات زیستی مناسب در روستاها، به این مناطق هجوم می‌آورند. از طرف دیگر، به‌دلیل رکود سرمایه‌گذاری و تولید در بخش صنعت و مهارت و تخصص لازم نداشتن این نیروها، این بخش نیز قادر به جذب این نیروها نیست و ناگزیر این جمعیت بسیار زیاد جویای کار به مشاغل غیررسمی روی می‌آورند (رحمانی و هاشمی، ۱۳۹۷، ص. ۱۵) و روز به روز بر این تعداد افزوده می‌شود. در چنین وضعیتی هدف اصلی این تحقیق، بررسی نقش خانوارهای روستایی مهاجر در بخش غیررسمی اقتصاد شهری است. با این پیش‌زمینه، تحقیق حاضر در پی

پاسخ‌گویی به این سؤال اساسی است که آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر خانوارهای روستایی مهاجر دهستان رشتخوار چیست؟

۲. پیشینه تحقیق

با مطالعه وجست‌وجو در متون علمی، بیشتر پژوهش‌ها به موضوع مشاغل غیررسمی و مهاجرت پرداخته‌اند و کمتر بحث آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای مهاجر مطرح شده است. به‌طور کلی می‌توان گفت، هنوز پژوهشی درباره بحث آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر انجام نشده و اگر پژوهشی انجام شده است، پژوهشی مشابه با آن است؛ بنابراین در حوزه تأثیرات مهاجرت بر بخش غیررسمی که مرتبط با موضوع تحقیق تشخیص داده شده است، برخی به‌عنوان پیشینه تحقیق به‌طور خلاصه در جدول اذکر شده است.

جدول ۱. مطالعات انجام‌شده در راستای تحقیق

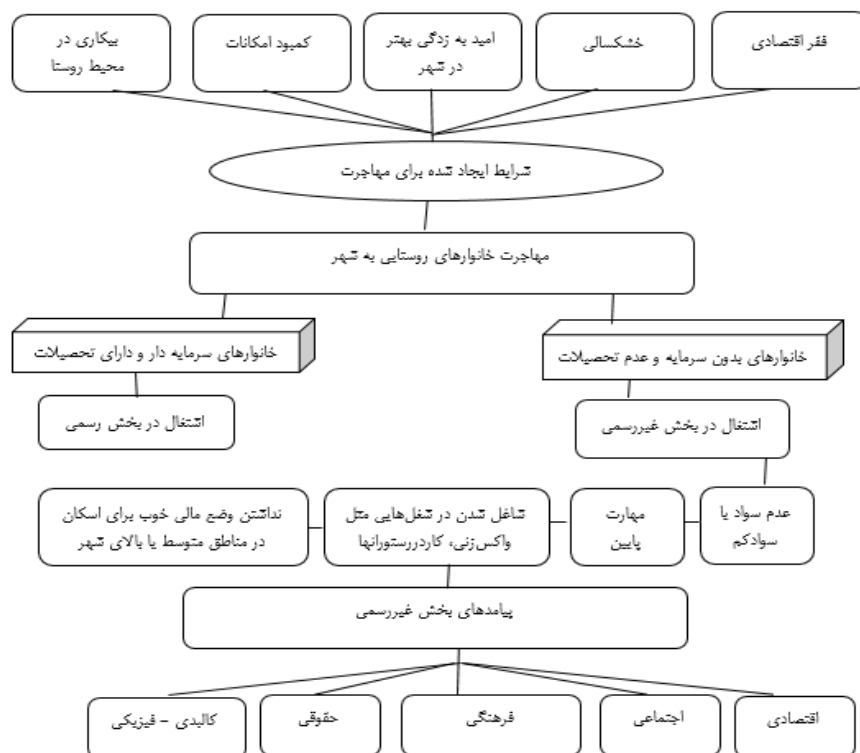
مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

عنوان پژوهش	نویسنده	نتایج
واکاوای تأثیر شبکه‌های مهاجرت‌های روستایی بر کلان-شهر کرج	اکبرپور (۱۳۹۵)	روستاییان برای رهایی از بیکاری، درآمد کم، فقر، کمبود امکانات و مشکلات متعدد مهاجرت می‌کنند و اعلام کردند که با ادامه روند کنونی یعنی فقدان سرمایه‌گذاری در روستاها، تداوم مهاجرت اجتناب‌ناپذیر است.
تحلیلی بر عوامل مؤثر در توسعه‌یافتگی و نقش آن در مهاجرت‌های روستایی	جمشیدی و همکاران (۱۳۹۷)	یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، دیگر شهرستان‌هایی که از نظر سطح توسعه در وضعیت پایین بودند، مهاجرت بیشتری داشته‌اند.
عوامل اقتصادی و اجتماعی اثرگذار بر مهاجرت روستاییان	حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۸)	براساس نتایج پژوهش، درآمد کم، نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان، نبود شغل و نبود اطمینان از آینده فرزندان بیشترین تأثیر را بر میزان مهاجرت دارد.
سنجش میزان تحرک اجتماعی مهاجرین روستا-شهری و ارتباط آن با سرمایه‌های	میرفردی و همکاران (۱۳۹۹)	نتایج تحقیق نشان می‌دهد، مهاجران روستا-شهری به‌ویژه مهاجران جوان با سرمایه اجتماعی و تحصیلات بالا از تحرک اجتماعی عمودی صعودی بیشتری برخوردارند.

عنوان پژوهش	نویسنده	نتایج
اجتماعی (مورد مطالعه: مهاجرین شهرهای یاسوج و مادوان)		
عوامل مؤثر بر رخ دادن مهاجرت‌های روستایی - شهری	بنسون ^۱ (۲۰۰۹)	نتایج حاکی از آن است که کم بودن فرصت‌های زندگی و تحرک اجتماعی در روستا و به دنبال آن وجود فرصت‌های زیاد زندگی در مناطق شهری، علت اصلی مهاجرت‌های روستایی - شهری است.
بررسی عوامل مهاجرت روستاییان و کار در خارج از روستا	پارت ریدگ ^۲ و همکاران (۲۰۱۰)	نتایج پژوهش نشان می‌دهد، پایین بودن سطح زندگی در نواحی روستایی، مشکلات اقتصادی، اجتماعی و محیطی باعث مهاجرت روستاییان و کار در خارج از روستا شده است.
مهاجرت فصلی روستا شهری در هند	آجی و کومار ^۳ (۲۰۱۴)	مهاجرت فصلی یکی از عمومی‌ترین استراتژی‌هایی است که مردم فقیر روستایی به کار می‌برند. این موضوع وقتی به چشم می‌خورد که عواملی مثل نبود آب یا نوسانات دید اقلیمی کشاورزی مردم روستایی را متأثر کند.
بررسی رابطه بین مهاجرت، آسیب‌پذیری نسبت به فقر و رفاه شهروندان روستایی در سه استان ویتنام	نگیان ^۴ و همکاران (۲۰۱۵)	مهاجرت برای تحصیلات، بیشتر در بین خانواده‌هایی با سرمایه انسانی بیشتر و از نظر مالی توانمندتر دیده می‌شود و اثرات توزیعی مثبت دارد و موجب بهبود وضعیت فقر در مناطق روستایی نیز می‌شود.
نقش شبکه‌های اجتماعی در مهاجرت افراد	لیو ^۵ و همکاران (۲۰۱۷)	این پژوهش اهمیت شبکه‌های اجتماعی را به عنوان سازوکاری که مهاجرت را حتی بعد از کنترل تجربه مهاجرت قبلی افراد، ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی فرد و خانوار و ویژگی‌های اجتماع مبدأ تسهیل می‌کند، نشان می‌دهد.
آیا اقتصاد غیررسمی مانعی برای رشد اقتصادی است؟ شواهدی از یک اقتصاد نوظهور	خوونگ ^۶ و همکاران (۲۰۲۱)	این مطالعه تلاش می‌کند این مسائل را حل کند و سیاستی جدید برای سیاست‌گذاران در کنترل اقتصاد غیررسمی و اطمینان از تبدیل این بخش به فرم ثبت‌شده یا گزارش‌شده ارائه دهد.

1. Benson
2. Partridge
3. Ajay & Kumar
4. Nguyen
5. Liu
6. Kuong

با توجه به مبانی نظری و پیشینه تحقیق، مدل نهایی برای تبیین و تحلیل به شرح شکل ۱ به دست آمد.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

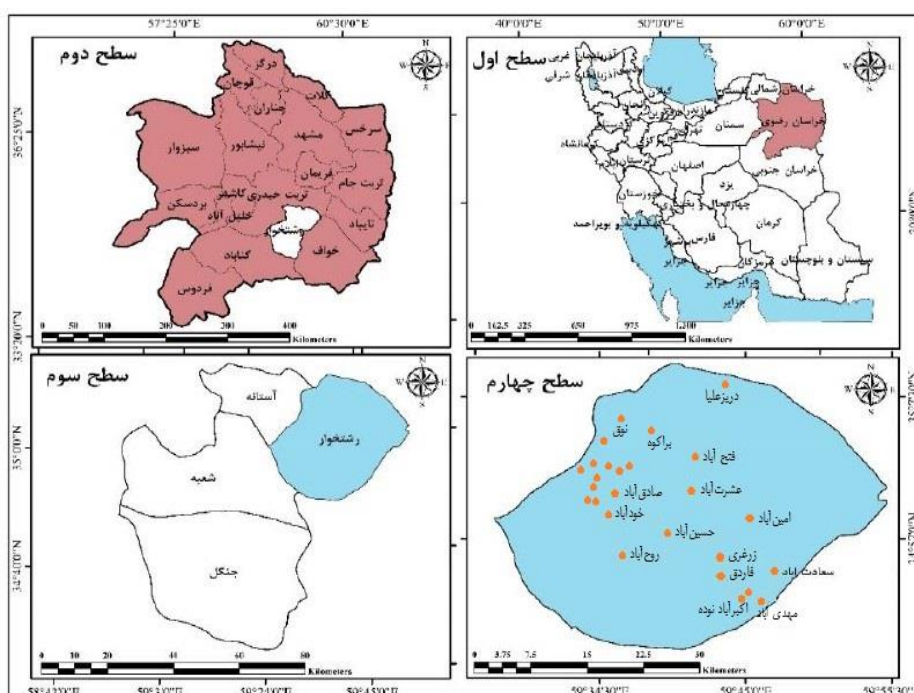
مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

۳. روش‌شناسی تحقیق

۳.۱. معرفی محدوده و قلمرو تحقیق

موقعیت جغرافیایی بیانگر بسیاری از ویژگی‌های روستا از جمله حجم جمعیت، نوع فعالیت‌ها امکان دسترسی به منابع و توان‌های بالقوه برای رشد و توسعه است. دهستان رشتخوار در شهرستان رشتخوار واقع است که ۲۸ آبادی دارد که دو آبادی آن در حال حاضر خالی از سکنه است. مرکز این دهستان شهر رشتخوار است. براساس سرشماری نفوس و

مسکن (۱۳۹۵)، دهستان رشتخوار ۱۷۰۵۴ نفر جمعیت داشته است که ۲۰ درصد در نقاط شهری و ۸۰ درصد در نقاط روستایی ساکن بودند (جهاد کشاورزی شهرستان رشتخوار، ۱۳۹۵). شکل ۲ موقعیت فضایی از استان و شهرستان را به تفکیک دهستان محدوده مورد مطالعه نشان می‌دهد.

شکل ۲. نقشه موقعیت محدوده مورد مطالعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

۲.۳. روش تحقیق

این پژوهش از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی برای بررسی پارامترها بهره گرفته است و دو بخش عمده دارد: مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و استفاده از ابزارهای اینترنتی همچون ادبیات موضوع، پیشینه تحقیق، مفاهیم و... بخش اول را به خود اختصاص داده است؛ بخش دوم در قالب پژوهش‌های میدانی برای جمع‌آوری اطلاعات و تدوین و تکمیل پرسش‌نامه انجام پذیرفته است؛ بر این اساس، با توجه به اهداف اصلی تحقیق، به شاخص‌سازی در بخش

تأثیرات خانوارهای روستایی مهاجر در بخش غیررسمی اقتصاد شهری جدول ۲ و در نهایت، تهیه پرسش‌نامه اقدام شد. شایان ذکر است که شاخص‌های مورد مطالعه متناسب با شرایط منطقه و از بین طیف گسترده‌ای از شاخص‌های مرتبط با هر بخش گزینش شده‌اند.

جدول ۲. شاخص‌های^۱ مدنظر در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر

مآخذ: مطالعات کتابخانه‌ای نگارندگان (لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۰؛ نصیری و همکاران، ۱۳۹۸؛ جمالی و همکاران، ۱۳۸۸؛ محمدی و راستگونی‌زاد، ۱۳۹۷؛ عنابستانی و نامدار، ۱۳۹۵)

شاخص	معیار	ردیف
تنوع منابع درآمدی، رضایت نداشتن از بیمه، ثبات درآمدی، توانایی خرید مسکن، توانایی پس‌انداز، توانایی خرید روزانه برای خانه، کاهش احساس فقر، توانایی تأمین هزینه‌های آموزشی، توانایی تأمین هزینه‌های بهداشتی و درمانی.	اقتصادی	۱
پیشرفت تحصیلی فرزندان، تمایل به ادامه زندگی در شهر، امنیت غذایی، توان انجام مسافرت، بهبود شرایط رفاهی، امنیت شغلی، سهولت کار، امید به آینده شغلی، کیفیت معیشتی، به وجود آمدن شغل‌هایی همچون واسطه‌گری، کم‌رنگ شدن اعتماد و اطمینان بین همسایگان، کم‌رنگ شدن همبستگی‌های اجتماعی	اجتماعی	۲
جابه‌جایی نهادهای اولیه زبانی، اشاعه فرهنگ‌های نامناسب، رعایت‌نشدن هنجارهای شهری	فرهنگی	۳
افزایش جرم و جنایت، افزایش تکدی‌گری، تجاوز به عنف، افزایش دزدی و سرقت، افزایش ضرب و جرح	حقوقی	۴
ارتباط بین شهر و روستا، دسترسی به مسکن با کیفیت، چندکارکردی شدن مسکن، امکان زندگی در محله‌های پایین شهر، کیفیت فیزیکی محل، فاصله محل زندگی تا محل کار	کالبدی-فیزیکی	۵

روایی پرسش‌نامه تهیه‌شده از طریق روایی صوری و محتوایی و با تأیید اساتید و کارشناسان متخصص انجام شد و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ با مطالعه مقدماتی در بین ۳۰ نفر از جامعه آماری مورد مطالعه صورت گرفت. ضریب به‌دست‌آمده

۱. برخی از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی-فیزیکی در بعد منفی به کار رفته‌اند؛ مثلاً ثبات درآمدی معنی نبود ثبات در درآمد.

قابلیت اعتماد مطلوبی داشت و در این رابطه برای سؤالات مربوط به ابعاد استفاده‌شده در تحقیق به شرح جدول ۳ محاسبه شد.

جدول ۳. ضریب آلفای کرونباخ برای بخش‌های مختلف پرسش‌نامه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

ردیف	نام شاخص	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
۱	اقتصادی	۹	۰/۸۹۸
۲	اجتماعی	۱۲	۰/۸۴۲
۳	فرهنگی	۶	۰/۷۷۶
۴	حقوقی	۴	۰/۷۱۲
۵	کالبدی-فیزیکی	۶	۰/۷۵۴

جامعه آماری مورد مطالعه، افراد مهاجر از دهستان رشتخوار به شهرهای مهاجرپذیر بود که با رجوع به خانه‌های بهداشت در هر روستا (با توجه به اینکه جمعیت سرشماری‌ها در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ در اختیار خانه بهداشت بود)، تعداد افراد مهاجر در هر روستا با تأیید خانه بهداشت آن روستا مشخص شد؛ براین اساس، ۳۵۰ فرد به مهاجرت اقدام کرده‌اند که ۵۰ نفر از مهاجران از پرکردن پرسش‌نامه خودداری کردند و ۳۰۰ نفر از مهاجران در راستای انجام این پژوهش همکاری کردند (جدول ۴).

جدول ۴. برآورد حجم نمونه به تفکیک روستاها

مأخذ: سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۵

دهستان رشتخوار									
ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد افراد مهاجر در هر روستا	ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد افراد مهاجر در هر روستا
۱	فتح‌آباد	۲۸۳۲	۸۹۷	۲۷	۱۴	عشرت‌آباد	۲۲۹	۷۳	۱۰
۲	نوق	۱۷۵۸	۴۵۷	۱۷	۱۵	امین‌آباد	۲۹۵	۸۲	۱۰
۳	عبس‌آباد	۶۳۴	۲۰۵	۱۵	۱۶	خودآباد	۱۶۷	۴۰	۵
۴	حسین‌آباد	۶۳۳	۱۷۵	۱۵	۱۷	اسلام‌آباد	۲۰۳	۵۱	۵

دهستان رشتخوار									
ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد افراد مهاجر در هر روستا	ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد افراد مهاجر در هر روستا
۵	براکوه	۹۱۸	۲۶۵	۱۵	۱۸	صادق‌آباد	۶۷	۶۷	۱۰
۶	مهدی‌آباد	۱۶۱۵	۴۴۱	۱۸	۱۹	دستجرد	۲۰	۲۰	۲
۷	سعادت‌آباد	۲۳۰۸	۶۲۳	۲۵	۲۰	اندنجد	۲۰۹	۲۰۹	۵
۸	زرغری	۶۳۶	۱۸۵	۱۵	۲۱	سرآسیاب	۲۵۰	۲۵۰	۵
۹	فاردق	۶۵۳	۱۸۷	۱۵	۲۲	آبینه	۲۵۸	۲۵۸	۱۰
۱۰	کریم‌آباد	۴۷۷	۱۰۵	۱۰	۲۳	بازه عاشقان	۲۳۸	۲۳۸	۱۰
۱۱	اکبرآباد نوده	۴۸۸	۱۵۴	۱۵	۲۴	جعفرآباد	۱۵	۱۵	۱
۱۲	روح‌آباد	۳۲۴	۱۰۸	۱۰	۲۵	قلندرآباد	۲۱۷	۲۱۷	۵
۱۳	قادرآباد	۶۲۳	۱۵۶	۱۵	۲۶	دریزعلیا	۳۷۱	۳۷۱	۱۰

در نهایت، برای تحلیل فضایی روستاها در ابعاد مدنظر از نرم‌افزار Arc GIS و برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از آزمون‌های آماری فریدمن و کروسکال-والیس و روش تحلیل عاملی با استفاده از نرم‌افزار SPSS و همچنین برای رتبه‌بندی روستاها از تکنیک کوپراس کمک گرفته شد.

۴. مبانی نظری تحقیق

روستانشینی در ایران سابقه‌ای بیش از نُه هزار سال دارد که در طول این زمان، روستاها پیوسته دستخوش عوامل انسانی و طبیعی قرار گرفته‌اند و متأسفانه در اثر این عوامل، روستاها به‌طور فزاینده‌ای در حال از دست دادن جمعیت خود در اثر مهاجرت و نابودی است (نقوی و بیگلری، ۱۳۹۱، ص. ۸۷). اندیشمندان مختلف بنا به حوزه تخصصی خود تعارف متعددی از آن عنوان کرده‌اند. دیدگاه اقتصادی مهاجرت‌ها را سازوکاری برای توزیع مجدد نیروی کار در برمی‌گیرند (بستانی و جوانی، ۱۳۹۳، ص. ۶۷). درحقیقت، مهاجرت از روستا به شهر جزء جدانشدنی از فرایند توسعه است (الهیاری و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۴۷۶)؛ به عبارت دیگر، مهاجرت را می‌توان مجموعه‌ای از فرایندها با ابعاد مختلف دانست و اینکه اساساً پدیده‌ای

بین‌رشته‌ای است که در بردارنده مفهوم جابه‌جایی جمعیت از روستا به شهر و از شهر به روستاست که در ایران از اواخر قرن گذشته نمایان شد (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۰۸). روند مهاجرت در اشکال مختلف خود از دیرباز با جوامع انسانی همراه بوده است. تغییر مکان زندگی با علل و انگیزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، قومی، سیاسی و اقلیمی، اساس مهاجرت را در راستای بهتر از گذشته و حال زیستن تشکیل می‌دهد (یعقوبی و زیننده، ۱۳۹۷، ص. ۲۰۰). در مجموع می‌توان گفت، مهاجرت، استراتژی تجدید امرار معاش خانواده در محیط‌زیست است که جوامع آسیب‌پذیر برای تنوع بخشیدن به معیشت خویش و در جست‌وجوی درآمد و... در مکان خود دست به آن می‌زنند (نگیبان و همکاران، ۲۰۱۵، ص. ۷۹). در بسیاری از موارد انگیزه اقتصادی مهم‌ترین عامل در نظر گرفته می‌شود (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۹، ص. ۵۹)؛ زیرا در خیلی از نواحی روستایی، مهاجرت به‌خاطر نبود فرصت‌های اشتغال برای تأمین درآمد روی می‌دهد (محمدی، راستگونزاد، ۱۳۹۷، ص. ۱۶۴) و مهاجرت، واکنش روستاییان به تفاوت درآمد موردانتظار با درآمد واقعی در سکونتگاه‌های شهری است (طالشی و شبنما، ۱۳۹۶، صص. ۴۵-۴۶).

تودارو در نظریه مهاجرتی خود بیان می‌کند که مهاجرت عمدتاً پدیده‌ای اقتصادی است و با وجود بیکاری، تصمیم به مهاجرت منطقی است. براساس این نظریه، کشورهای جهان سوم با بیکاری رو به رشدی در شهرها مواجه‌اند؛ بنابراین زمینه اشتغال مهیا نیست تا مهاجر به‌محض ورود جذب آن شود و با وجود تفاوت درآمد بین شهر و روستا احتمال کم‌کاری و بیکاری نیز وجود دارد (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷، ص. ۱۶۵). در ایران در یک‌صد سال اخیر، مهاجرت‌های روستایی شدید بوده و معضلات آن دامن‌گیر مناطق شهری و روستایی ایران شده است. از جمله این معضلات، اشتغال در بخش غیررسمی اقتصاد شهری، حاشیه‌نشینی و... است؛ تاجایی که به‌عنوان یکی از عمده‌ترین و بغرنج‌ترین معضلات شهری ظاهر شده است (عبدی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۱۷۲).

امروزه عواملی مثل نبود فرصت‌های شغلی در روستاها، گسترش مهاجرت‌های روستاییان، افزایش جمعیت شهرنشین همراه با مدیریت ناکارآمد، تلاش برای تأمین حداقل معاش و رهایی از فقر (پوراقبالی و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۵) سبب شده است تا بخش عمده‌ای از

جمعیت ساکن در شهرها به سوی بخش غیررسمی گرایش پیدا کند (جمالی و همکاران، ۱۳۸۸، ص. ۲۹). بخش غیررسمی مجموعه‌ای از مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی است که نقش مهمی در اقتصاد کشورها دارند و اندازه و مقیاس آن در مراحل مختلف توسعه متفاوت است (الگین و ایوت^۱، ۲۰۱۳، ص. ۳۸). بخش غیررسمی را می‌توان شامل واحدهایی دانست که کالا و خدمات را به فرض ایجاد شغل و درآمد به صورت شخصی ایجاد می‌کند. واحدها هم به وسیله سطوح پایین‌تر سازماندهی شده و با تفاوت ناچیزی میان کار و سرمایه در مقیاس کوچک مشخص می‌شوند (رامر^۲، ۲۰۰۹، صص. ۱-۵). این بخش به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و مبادلات اقتصادی گفته می‌شود که ممکن است قانونی یا غیرقانونی باشد، اما به دلیل اینکه گزارش نمی‌شوند، اندازه‌گیری نیز نمی‌شوند که این امر در کشورهای نوظهور و در حال توسعه در مقایسه با کشورهای پیشرفته شایان‌تر است (چاکرابورتی^۳، ۲۰۲۱، ص. ۱). مفهوم بخش غیررسمی، در اصل از ادبیات موجود در مشکلات کشورهای در حال توسعه گرفته شده است. در این کشورها، تعداد زیادی از افراد در بخش رسمی اقتصاد به دلیل فقیر بودنشان یا تحصیلات پایین جذب نشده‌اند (مانیپونگ و والش^۴، ۲۰۱۳، ص. ۳۹) که این عامل سبب توجه گروهی از آنها به بخش غیررسمی و مشارکت در این بخش شده است و منبع درآمدی مناسبی برای افراد محسوب می‌شود. در این میان، افراد شاغل در این بخش، بیمه ندارند و این امر در آینده از نظر معیشتی و موارد دیگر تبعاتی برای آنها خواهد داشت. بخش غیررسمی با تدبیر کالا و خدمات، انتقال مهارت توسط تازه‌واردها به این قسمت، کاهش بیکاری و به کار گرفتن سرمایه‌های فردی نقش عمده‌ای در تولید، ایجاد اشتغال و درآمد ایفا می‌کند (عناستانی و نامدار، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۴). شناسایی بخش غیررسمی و اندازه‌گیری آن بسیار دشوار است؛ چراکه مشاغل غیررسمی پدیده‌ای رنگارنگ، شناور و پیوسته در حال تغییرند (دانیل^۵، ۲۰۰۴، ص. ۲۰۳). نیروی کار در بخش غیررسمی زیاد و نامتجانس است و دربرگیرنده دو بخش خوداشتغالان در بخش غیررسمی یعنی تشکیلات اقتصادی (کوچک و کنترل‌نشده) و کارگران

1. Elgin & Oyvat
2. Rumer
3. Chakraborty
4. Maneepong & Walsh
5. Daniel

مزدبگیر در مشاغل (کنترل‌شده و حمایت‌شده) است (چن^۱، ۲۰۰۵، ص. ۷)؛ باین‌حال، مهاجران روستایی با مهاجرت خود به مقصد اثرهای مثبت و منفی بر بخش غیر رسمی می‌گذارند که در ادامه به آن می‌پردازیم.

اثرهای مثبت عبارت‌اند از:

- بخش غیررسمی در اقتصاد تمامی کشورهای پیشرفته و در حال توسعه به‌عنوان مکمل اقتصاد شهری وجود دارد. همچنین اطلاعات تجربی متعدد حاکی از نقش برجسته بخش غیررسمی در ایجاد اشتغال، به‌ویژه در مناطق شهری کشورهای در حال توسعه است (کاتوزیان، ۱۹۸۱، ص. ۲۹)؛

- این نقش مکمل را در ایجاد اشتغال و درآمد به‌ویژه برای اقشار فرودست جامعه ایفا می‌کند. تلاش برای بقا (برای مثال، افراد بسیار فقیر که برای کسب درآمد پاره‌وقت کار می‌کنند)، خویش‌فرمایان (کسانی که کالاها و خدمات را برای فروش تولید یا کالاها را برای فروش مجدد و ارائه خدمات می‌خرند) و بنگاه‌های خیلی کوچک (برای مثال، مؤسسات کوچکی که معمولاً در مکانی معین با ساعات کار کم و بیش قانونی فعالیت می‌کنند)، از جمله گروه‌های اقتصادی-اجتماعی هستند که از طریق بخش غیررسمی درآمد کسب می‌کنند (ردی^۲ و همکاران، ۲۰۰۴، ص. ۱۳۳). افراد شاغل در بخش غیررسمی، مواد اولیه محلی را مصرف می‌کنند؛ به عبارت دیگر، شاغلان بخش غیررسمی در دوباره به کار گرفتن مواد زائد بسیار ماهرند (هاریسون، ۱۳۶۴، ص. ۲۳۸).

اثرهای منفی عبارت‌اند از:

- بخش غیررسمی شهری موجب افزایش مهاجرت‌های روستایی به سوی مناطق شهری و به تبع آن، افزایش جمعیت مادر شهرها می‌شود؛

- به دلیل فقدان فرصت‌های اشتغال، مهاجران رانده‌شده از روستا ممکن است به فعالیت‌هایی مثل جرم، جنایت و سایر فعالیت‌های نامشروع کشیده شوند که این امر تهدیدی برای شهرها

---

1. Chen
2. Reddy

به شمار می‌رود؛ چراکه به شکل‌گیری رویکردهایی پیش‌بینی‌نشده و ناخواسته منجر می‌شود (مجتبایی، ۱۳۹۹، ص. ۶۱).

۵. یافته‌های تحقیق

براساس پرسش‌نامه تکمیلی پژوهش، بیشترین پاسخ‌گویان بین ۲۰ تا ۴۰ ساله بودند که شامل ۰/۳۰ درصد حجم نمونه بودند. ۱۵/۶ درصد کمتر از ۲۰ سال، ۰/۵۰ بین ۴۰ تا ۵۵ سال و ۴/۴ از افراد بیشتر از ۵۵ سال داشتند. از سوی دیگر، به لحاظ سطح تحصیلات، بیشتر پاسخ‌گویان تحصیلات ابتدایی، ۱۲/۸ درصد، ۱۸/۶ درصد بی‌سواد، ۴۱/۲ درصد راهنمایی، ۲۰/۶ دبیرستان، ۵/۲ دیپلم، ۲/۵ تحصیلات عالی داشتند (جدول ۵).

جدول ۵. مشخصات فردی نمونه مورد مطالعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

سن					
بیشتر از ۵۵		۴۰-۵۵	۲۰-۴۰	کمتر از ۲۰	
۴/۴		۰/۵۰	۰/۳۰	۱۵/۶	
تحصیلات					
بی‌سواد	ابتدایی	راهنمایی	دبیرستان	دیپلم	عالی
۱۸/۶	۱۲/۸	۴۱/۲	۲۰/۶	۵/۲	۲/۵
میزان درآمد (به تومان)					
کمتر از ۵۰۰		۷۰۰-۹۰۰	۹۰۰-۱,۱۰۰	۱,۱۰۰-۱,۳۰۰	بیشتر از ۱,۳۰۰
۳۸/۸		۲۱/۲	۳/۴	۲/۱	۱
اشتغال					
نداشتن			داشتن		
۸۹/۵			۱۰/۵		

وجود مفاهیمی همچون نداشتن آینده و نبود فرصت که در اظهارنظرهای مهاجران روستایی و روستاییان مشهود است، بر این واقعیت تأکید دارد (جدول ۶).

جدول ۶. تغییرات جمعیت روستاهای دهستان رشتخوار در سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۵

مأخذ: سالنامه آماری نفوس مسکن سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۵ شهرستان رشتخوار

نام روستا	۱۳۹۰	۱۳۹۵	نام روستا	۱۳۹۰	۱۳۹۵
فتح‌آباد	۳۱۹۵	۲۸۳۲	عشرت‌آباد	۲۳۳	۲۲۹
نوق	۱۷۳۹	۱۷۵۸	امین‌آباد	۲۶۸	۲۹۵
عبس‌آباد	۶۸۹	۶۳۴	خودآباد	۱۵۴	۱۶۷
حسین‌آباد	۷۳۸	۶۳۳	اسلام‌آباد	۱۹۴	۲۰۳
براکوه	۹۶۶	۹۱۸	صادق‌آباد	۶۷	۶۷
مهدی‌آباد	۱۶۳۴	۱۶۱۵	دستجرد	۲۱	۲۰
سعادت‌آباد	۲۲۱۲	۲۳۰۸	اندنجد	۲۳۲	۲۰۹
زرغری	۶۵۰	۶۳۶	سرآسیاب	۲۵۱	۲۵۰
فاردق	۶۸۳	۶۵۳	آبینه	۲۹۲	۲۵۸
کریم‌آباد	۴۳۴	۴۷۷	بازه عاشقان	۲۶۶	۲۳۸
اکبرآباد نوده	۵۴۲	۴۸۸	جعفرآباد	۲۳	۱۵
روح‌آباد	۳۵۲	۳۲۴	قلندرآباد	۲۱۴	۲۱۷
قادرآباد	۶۳۸	۶۲۳	دریزعلیا	۳۶۱	۳۷۱

نتایج پژوهش مؤید آن است که شغل بیشتر پاسخ‌دهندگان قبل از مهاجرت، کشاورزی و فعالیت‌های مرتبط با آن بوده است که کشاورزی با میانگین (۳/۶۰) بیشترین فراوانی را و مغازه‌داری با میانگین (۲/۱۵) کمترین اهمیت را به خود اختصاص دادند (جدول ۷).

جدول ۷. شغل سرپرستان خانوارهای روستایی مورد مطالعه قبل از مهاجرت

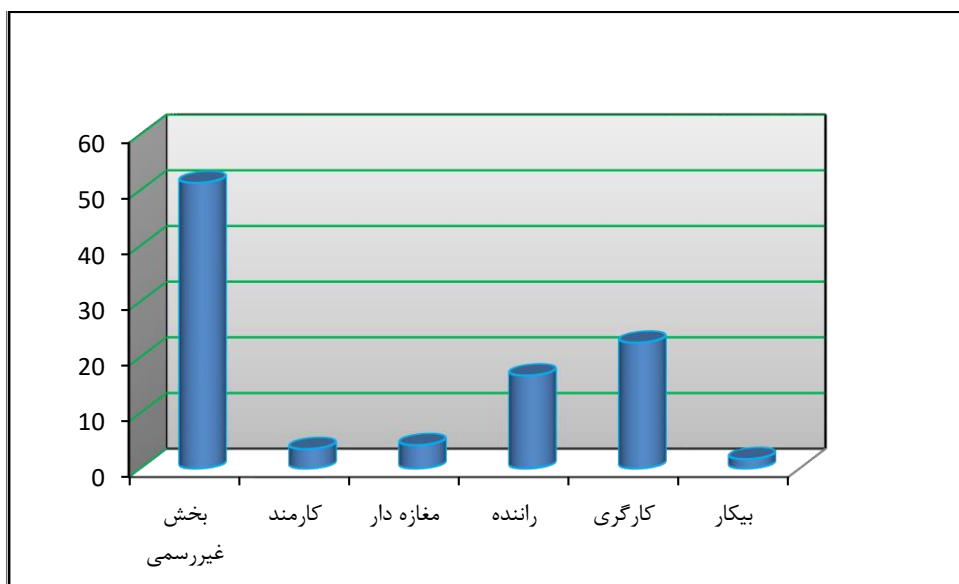
مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

شغل	فراوانی	درصد	میانگین	انحراف معیار
کشاورز	۴۶	۲۳،۵	۳،۶۰	۱،۱۷۳
کارمند	۳۲	۹،۷	۳،۴۰	۱،۱۵۹
مغازه‌دار	۱۵	۲،۱	۲،۱۵	۱،۳۰۴
محصل	۲۰	۴،۱	۲،۵۳	۱،۱۶۱
بیکار	۱۲۰	۳۱،۶	۳،۸۷	۱،۰۲۴
کارگر	۵۱	۲۵،۷	۳،۱۲	۱،۲۳۰

شغل	فراوانی	درصد	میانگین	انحراف معیار
راننده	۱۶	۳,۳	۲,۶۷	۱,۳۳۸
جمع	۳۰۰	۱۰۰	-	-

همچنین نتایج پژوهش نشان می‌دهد، از شغل افرادی که به شهر مهاجرت کرده بودند، در پرسش‌نامه سؤال شد که بر این اساس، بیشترین فراوانی به افرادی متعلق بود که در بخش غیررسمی همچون (واکس‌زنی، پیک، تحویل‌داری و خدمتکاری خانگی) فعالیت داشتند و افراد کارمند کمترین فراوانی را داشتند (شکل ۳).

شکل ۳. شغل سرپرستان خانوارهای روستایی مهاجر مورد مطالعه بعد از مهاجرت از منطقه مدنظر

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

یافته‌های تحقیق مؤید آن است که تأمین شغل در جامعه فقیر، مهم‌ترین وسیله برای توزیع درآمد است و نبود توازن در توزیع فرصت‌های شغلی در مناطق شهری و روستایی سبب گرایش به بخش غیررسمی شده است؛ از این رو در میان خانوارهای مهاجر محدوده

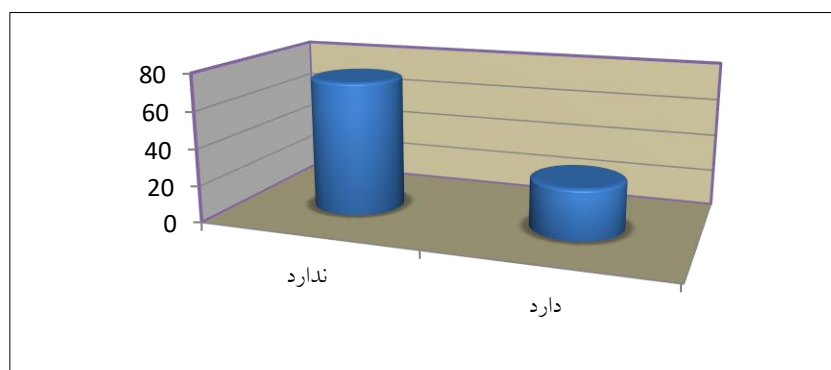
مورد مطالعه، ۶۷/۸ درصد شاغلان دلیل ورود خود به بخش غیررسمی را بیکاری و نیافتن شغل مناسب و ۲۵/۲ درصد، نداشتن سرمایه اظهار کردند (جدول ۸).

جدول ۸. توزیع فراوانی دلایل اشتغال افراد مهاجر محدوده مورد مطالعه در بخش غیررسمی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

دلیل اشتغال	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
نداشتن سرمایه	۸۰	۲۵/۲	۷۱/۵
بیکاری و نیافتن شغل مناسب	۱۹۵	۵۸/۶	۶۹/۸
نداشتن تحصیلات	۲۵	۱۰	۸۹/۹
اخراج از شغل قبلی	۹	۶/۲	۹۳/۲
جمع	۳۰۹	۱۰۰	-

همچنین، براساس نمودار زیر، ۷۲/۷ درصد از مهاجران محدوده مورد مطالعه در بخش غیررسمی از شغل فعلی خود رضایت نداشتند و تنها ۲۷/۳ درصد از شغل خود اظهار رضایت کردند. عمده‌ترین دلایل رضایت نداشتن آن‌ها را می‌توان در مشکلاتی همچون درآمد اندک، نداشتن مکان ثابت، درگیری با مأموران شهرداری، نبود منزلت اجتماعی و... جست‌وجو کرد (شکل ۴).

شکل ۴. میزان رضایتمندی خانوارهای روستای مهاجر محدوده مورد مطالعه از شغل فعلی خود در بخش

غیررسمی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در میان مهم‌ترین آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی، عوامل اقتصادی با میانگین (۴/۲۱)، عوامل اجتماعی با میانگین (۳/۹۰) و عوامل کالبدی-فیزیکی با میانگین (۳/۶۵)، به ترتیب بیشترین عوامل تأثیرگذاری را به خود اختصاص داده‌اند. باتوجه به خشکسالی‌های پی‌درپی و خشک شدن قنوات و کم‌آبی چاه‌موتورها، فرصت‌های شغلی در بخش کشاورزی کم‌رنگ شده است؛ به همین دلیل، بسیاری از مردم به شهر مهاجرت کرده‌اند و به اشتغال در بخش غیررسمی مشغول شده‌اند؛ بنابراین، این مهاجرین توانسته‌اند تأثیراتی در بخش غیررسمی اقتصادی شهرهای مقصد داشته باشند (جدول ۹).

جدول ۹. مهم‌ترین آثار و پیامدهای بخش غیررسمی در وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

تأثیرات معیار	میانگین	میزان					مؤلفه‌ها	تعداد	رتبه
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم			
۰/۷۳۸	۴/۲۱	۳۳/۸	۴۳/۴	۸/۷	۶/۸	۷/۳	تنوع منابع درآمدی	۱	۱
		۱۵/۲	۳۴/۹	۱۱	۲۴/۵	۱۴/۴	رضایت نداشتن از بیمه		
		۲۷/۶	۳۳/۸	۱۴/۱	۱۴/۴	۱۰/۱	ثبات درآمدی		
		۲۹/۶	۲۹	۲۷/۶	۶/۸	۷	توانایی خرید مسکن		
		۱۳/۸	۳۱/۱	۴۱/۲	۱۱/۶	۲/۳	توانایی پس‌انداز		
		۱۷/۶	۵۳/۱	۱۹/۲	۶/۸	۴/۳	توانایی خرید روزانه برای خانه		
		۱۴/۴	۴۶/۸	۲۳/۳	۹/۷	۵/۹	کاهش احساس فقر		
		۶/۳	۸/۷	۲۲/۳	۳۳/۸	۲۸/۹	توانایی تأمین هزینه‌های آموزشی		
		۲۱/۱	۱۸/۹	۳۱	۱۴/۴	۱۴/۶	توانایی تأمین هزینه‌های بهداشتی و درمانی		
۱/۰۶۲	۳/۹۰	۱۸/۹	۳۵/۵	۱۵/۲	۱۵/۵	۱۴/۹	پیشرفت تحصیلی فرزندان	۲	۲
		۲۷/۳	۳۶/۱	۱۲/۷	۱۱/۳	۱۲/۷	تمایل به ادامه زندگی در شهر		
		۴/۵	۶/۸	۸/۷	۳۰/۱	۴۹/۹	امنیت غذایی		
		۸/۵	۹	۸/۵	۲۳/۹	۵۰/۱	توان انجام مسافرت		
		۱۸/۶	۲۷/۱	۳۷/۹	۸/۵	۷/۹	بهبود شرایط رفاهی		

انحراف معیار	میانگین	میزان				مؤلفه‌ها	انحداد	ردیف
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم			
		۱۵/۱	۴۳/۱	۳۰/۲	۸/۱	۳/۵	امنیت شغلی	
		۲۶/۸	۲۷/۶	۱۸/۶	۱۶/۱	۱۱	سهولت کار	
		۲۷/۹	۲۶/۲	۲۰/۳	۹	۱۶/۶	امید به آینده شغلی	
		۱۸/۳	۳۰/۱	۱۸/۶	۲۱/۷	۱۱/۳	کیفیت معیشتی	
		۲۲/۹	۳۴/۸	۳۱	۶/۱	۵/۲	به وجود آمدن شغل‌هایی همچون واسطه‌گری	
		۱۳/۴	۳۴/۱	۴۱/۹	۸/۳	۲/۳	کم‌رنگ شدن اعتماد و اطمینان بین همسایگان	
		۷/۴	۲۴/۶	۵۴/۹	۶/۵	۶/۶	کم‌رنگ شدن همبستگی‌های اجتماعی	
۱/۰۱۴	۳/۴۶	۱۷/۷	۳۰/۴	۴۰/۶	۵/۹	۵/۴	جابه‌جایی نهادهای اولیه زبانی	۳
		۲۶/۵	۳۴/۱	۱۶/۹	۱۱/۸	۱۰/۷	اشاعه فرهنگ‌های نامناسب	
		۲۳/۴	۳۴/۹	۲۰	۱۱	۱۰/۷	رعایت نشدن هنجارهای شهری	
۱/۰۷۹	۳/۵۴	۷/۶	۱۰/۱	۲۵/۴	۲۴/۵	۳۲/۴	افزایش جرم و جنایت	۴
		۴/۸	۸/۸	۲۰	۲۸/۹	۳۷/۵	افزایش تکدی‌گری	
		۸/۷	۸/۹	۳۱	۲۸/۹	۲۲/۵	تجاوز به عنف	
		۱۱/۷	۳۰/۸	۴۳/۴	۶/۸	۷/۳	افزایش دزدی و سرقت	
		۱۳/۲	۱۶/۹	۳۹/۵	۱۵/۵	۱۴/۹	افزایش ضرب و جرح	
۱/۱۱۴	۳/۶۵	۶/۵	۲۸/۱	۴۷/۹	۸/۸	۸/۷	ارتباط بین شهر و روستا	۵
		۱۴/۵	۱۶/۸	۱۸/۷	۲۰/۱	۲۹/۹	دسترسی به مسکن با کیفیت	
		۴/۵	۶/۸	۱۹/۷	۲۱/۱	۳۹/۹	چندکارکردی شدن مسکن	
		۱۷/۳	۱۷/۶	۳۳/۲	۲۰/۶	۱۰/۳	امکان زندگی در محله‌های پایین شهر	
		۸/۵	۱۹	۱۸/۵	۲۳/۹	۳۰/۱	کیفیت فیزیکی محل	
		۱۷/۷	۳۰/۴	۴۰/۶	۵/۹	۵/۴	فاصله محل زندگی تا محل کار	

در پژوهش حاضر، به‌منظور بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی در دهستان رشتخوار از آزمون آماری تحلیل عاملی استفاده شد. برای

تشخیص مناسب بودن داده‌های مربوط به مجموعه متغیرهای بررسی شده درباره تحلیل اثرات خانوارهای روستایی مهاجر دهستان رشتخوار، از آزمون بارتلت و شاخص KMO بهره گرفته شد. معناداری آزمون بارتلت در سطح اطمینان ۹۹ درصد و مقدار مناسب KMO حاکی از همبستگی و مناسبت متغیرهای مدنظر برای انجام تحقیق عاملی است (جدول ۱۰).

جدول ۱۰. آزمون بارتلت در سطح معناداری

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

مجموعه موردتحلیل	مقدار KMO	مقدار بارتلت	سطح معناداری
آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت مهاجران روستایی	۰/۷۴۲	۱۵۴۵/۳۴	۰/۰۰۰

همچنین، متغیرهای موردبررسی توسط آزمون تحلیل عاملی، عامل‌سازی شده است؛ بدین صورت که متغیرهای بارگذاری شده در هر عامل که بیشتر از ۰/۰۵ هستند، یک عامل را تشکیل می‌دهند و متغیرهایی که امکان تجمع با این‌ها را ندارند، عامل دیگری را شکل می‌دهند (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. عامل‌بندی متغیرهای مورد مطالعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

ردیف	عامل‌ها	مجموع مجذور بارهای استخراجی		
		مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱	اول	۲/۵۶۷	۳/۷۸۱	۶۰/۴۵۲
۲	دوم	۲/۴۹۴	۳/۳۶۸	۶۱/۳۲۱
۳	سوم	۲/۲۴۷	۳/۲۷۱	۶۲/۶۲۸
۴	چهارم	۲/۲۱۰	۲/۹۴۸	۶۴/۹۳۲
۵	پنجم	۲/۳۶۹	۳/۱۱۲	۶۱/۵۲۹

متغیرهای هر عامل با توجه به بارهای عاملی به دست آورده شدند:

عامل اول: با توجه به محتوای جدول ۱۲، متغیرهایی چون تنوع منابع درآمدی، رضایت نداشتن از بیمه، ثبات درآمدی، توانایی خرید مسکن، توانایی پس‌انداز، توانایی خرید روزانه

برای خانه، کاهش احساس فقر، توانایی تأمین هزینه‌های آموزشی، توانایی تأمین هزینه‌های بهداشتی و درمانی برای خانوارهای مهاجر، عامل اول مهاجرت بودند. بار عاملی این متغیرها نشان می‌دهد که این متغیرها با این عامل همبستگی مثبت و زیادی دارند. با توجه به ماهیت متغیرهایی که در این عامل قرار گرفته‌اند، این عامل با توجه به مقدار ویژه (۳۰/۱۰) که از بقیه عامل‌های دیگر بیشتر است، بیش از ۵۵/۳۳ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند. از مباحث مذکور می‌توان استنتاج کرد که متغیرهای عوامل اقتصادی دارای همبستگی است و برآیند آن در بخش غیررسمی به طور آشکار مشاهده می‌شود.

جدول ۱۲. متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

بار عاملی	متغیر
۰/۹۶۲	تنوع منابع درآمدی
۰/۹۴۲	رضایت نداشتن از بیمه
۰/۹۵۰	ثبات درآمدی
۰/۸۶۷	توانایی خرید مسکن
۰/۹۰۱	توانایی پس‌انداز
۰/۸۳۲	توانایی خرید روزانه برای خانه
۰/۹۳۱	کاهش احساس فقر
۰/۸۴۰	توانایی تأمین هزینه‌های آموزشی
۰/۸۹۳	توانایی تأمین هزینه‌های بهداشتی و درمانی

عامل دوم: متغیرهای قرار گرفته در این عامل عبارت‌اند از: پیشرفت تحصیلی فرزندان، تمایل به ادامه زندگی در شهر، امنیت غذایی، توان انجام مسافرت، بهبود شرایط رفاهی، امنیت شغلی، سهولت کار، امید به آینده شغلی، کیفیت معیشتی، به وجود آمدن شغل‌هایی همچون واسطه‌گری، کم‌رنگ شدن اعتماد و اطمینان بین همسایگان، کم‌رنگ شدن همبستگی‌های اجتماعی. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، بار عاملی این متغیرها بین ۰/۸۳۰ تا ۰/۷۳۰ متغیر است. با توجه به اهمیت متغیرهای تشکیل‌دهنده، نام «شاخص اجتماعی» برای این عامل

انتخاب شده است که با مقدار ویژه آن (۹/۵۲۹)، در مجموع ۱۸/۱۷۰ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند (جدول ۱۳).

جدول ۱۳. متغیرهای بارگذاری شده در عامل دوم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

بار عاملی	متغیر
۰/۸۳۰	پیشرفت تحصیلی فرزندان
۰/۷۷۹	تمایل به ادامه زندگی در شهر
۰/۸۲۱	امنیت غذایی
۰/۷۵۸	توان انجام مسافرت
۰/۷۷۱	بهبود شرایط رفاهی
۰/۸۱۰	امنیت شغلی
۰/۷۷۵	سهولت کار
۰/۷۹۱	امید به آینده شغلی
۰/۷۸۸	کیفیت معیشتی
۰/۷۸۲	به وجود آمدن شغل‌هایی همچون واسطه‌گری
۰/۷۴۴	کم‌رنگ شدن اعتماد و اطمینان بین همسایگان
۰/۷۳۰	کم‌رنگ شدن همبستگی‌های اجتماعی

عامل سوم: در این عامل متغیرهایی همچون جابه‌جایی نهادهای اولیه زبانی، انتقال فرهنگ روستایی به شهر، اشاعه فرهنگ‌های نامناسب، رعایت نشدن هنجارهای شهری جای می‌گیرند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل سوم شاخص «فرهنگی» نامیده می‌شود که این عامل با مقدار ویژه برابر با ۵/۲۱۱، در مجموع ۹/۰۵۶ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند (جدول ۱۴).

جدول ۱۴. متغیرهای بارگذاری شده در عامل سوم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

بار عاملی	متغیر
۰/۴۵۶	جابه‌جایی نهادهای اولیه زبانی

متغیر	بار عاملی
اشاعه فرهنگ‌های نامناسب	۰/۷۶۲
رعایت‌نشدن هنجارهای شهری	۰/۶۰۵

عامل چهارم: متغیرهای قرارگرفته در این عامل شام: افزایش جرم و جنایت، افزایش تکدی‌گری، تجاوز به عنف، افزایش دزدی و سرقت، افزایش ضرب و جرح می‌شوند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل چهارم با عنوان «حقوقی» نام‌گذاری شده است که این عامل با مقدار ویژه برابر با ۱۲/۳۶، در مجموع ۲۱/۱۶۲ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند (جدول ۱۵).

جدول ۱۵. متغیرهای بارگذاری شده در عامل چهارم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

متغیر	بار عاملی
افزایش جرم و جنایت	۰/۷۸۲
افزایش تکدی‌گری	۰/۷۶۵
تجاوز به عنف	۰/۵۱۱
افزایش دزدی و سرقت	۰/۶۸۰
افزایش ضرب و جرح	۰/۶۲۰

عامل پنجم: متغیرهای قرارگرفته در این عامل شامل ارتباط بین شهر و روستا، دسترسی به مسکن باکیفیت، چندکارکردی شدن مسکن، امکان زندگی در محله‌های پایین شهر، کیفیت فیزیکی محل، فاصله محل زندگی تا محل کار می‌شوند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل پنجم، «کالبدی - فضایی» نام‌گذاری شده است (جدول ۱۶).

جدول ۱۶. متغیرهای بارگذاری شده در عامل پنجم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

بار عاملی	متغیر
۰/۶۲۸	ارتباط بین شهر و روستا
۰/۷۱۱	دسترسی به مسکن با کیفیت
۰/۷۳۲	چندکارکردی شدن مسکن
۰/۶۹۰	امکان زندگی در محله‌های پایین شهر
۰/۵۷۸	کیفیت فیزیکی محل
۰/۴۸۸	فاصله محل زندگی تا محل کار

نکته درخورذکر اینکه، تمامی عوامل مذکور در مجموع، ۶۴/۹۳۲ درصد واریانس کل متغیرها را تبیین می‌کنند و ۳۵/۰۶۸ درصد از واریانس باقی‌مانده به سایر عواملی مربوط است که پیش‌بینی آن میسر نشده است. در مجموع، ۲۳ متغیر در تبیین عوامل دخالت داشتند و با توجه به تحلیل صورت گرفته می‌توان ۳۵ متغیر موردبررسی را با پنج عنوان عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و کالبدی-فضایی نام‌گذاری کرد.

در پایان، با بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی و کالبدی-فضایی در سطح روستاها، به رتبه‌بندی روستاها با استفاده از تکنیک کوپراس اقدام شد؛ بر این اساس، روستای روح‌آباد با N_I برابر با ۱۰۰، بیشترین آثار و پیامد بخش غیررسمی را بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر از لحاظ پنج شاخص پژوهش دارد و روستای قادرآباد با N_I برابر با ۹۸/۹۵، در رتبه دوم قرار دارد (جدول ۱۷).

جدول ۱۷. نتایج ارزیابی مدل کوپراس

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

رتبه	Nj	Qj	Sj	Sj+	گزینه‌ها	رتبه	Nj	Qj	Sj	Sj+	گزینه‌ها
۱۷	۶۷/۵۲	۶۷۱/۶۰	۰/۵۲۰	۰/۶۱۰	عشرت‌آباد	۲۶	۴۹/۶۰	۷۲۵۵/۰	۷۹۲/۰	۰/۵۰۲۹	فتح‌آباد
۱۶	۵۳/۹۶	۰/۹۱۶/۰	۸۳۵/۰	۶۳۲۶/۰	امین‌آباد	۷۱	۲۴/۸۶	۳۸۱۶/۰	۰/۵۱۰/۰	۰/۶۰۶۳	نوق
۱۵	۷۵/۴۸	۶۷۵/۶۰	۲۹۵/۰	۱۱۷۶/۰	خودآباد	۶۱	۲۱/۶۶	۰/۸۷/۰	۰/۴۶/۰	۰/۵۷۷/۰	عبس‌آباد
۱۴	۷۰/۶۸	۲۳۷/۶۰	۷۵۳۸/۰	۸۷۹۶/۰	اسلام‌آباد	۲۲	۳۳/۸۵	۵۰۶/۰	۷۳۳/۰	۰/۵۴۶	حسین‌آباد
۱۳	۸۹/۷۷	۶۲۰/۶۰	۶۳۷/۰	۱۸۸۷/۰	صادق‌آباد	۲۳	۱۳/۵۵	۳۷۵/۰	۱۳۳/۰	۰/۵۳۲۰	براکه
۱۲	۶۶/۱۷	۰/۶۳۷/۰	۲۰۳۳/۰	۷۹۵۸/۰	دستجرد	۵۲	۶۵/۲۵	۸۳۹/۰	۲۰۳/۰	۷۸۱۵/۰	مهدی‌آباد
۱۱	۷۳/۶۷	۸۶۵/۶۰	۶۶۶۲/۰	۶۶۸۷/۰	اندجرد	۳۶	۷۷/۳۵	۲۰۷۵/۰	۱۳/۰	۱۸۳۳/۰	سعادت‌آباد
۱۰	۸۳/۸۷	۵۲۶/۶۰	۷۳۳۸/۰	۳۳۰۷/۰	سرآسیاب	۱۲	۶۸/۷۵	۸۳۶/۰	۲۱۳/۰	۰/۵۵۳۵	زرغری
۹	۷۸/۹۷	۶۷۷/۶۰	۲۳۳۲/۰	۵۱۱۷/۰	آبینه	۲۰	۲۰/۶۰	۱۵۶/۰	۳۵۳/۰	۱۲۷۵/۰	فاردق
۸	۶۷/۰۹	۱۳۷۷/۰	۶۷۵/۰	۲۶۵۷/۰	بازه عاشقان	۵۱	۳۷/۰۸	۷۳۷۶/۰	۷۸۶/۰	۳۱۹۶/۰	کریم‌آباد

رتبه	Nj	Qj	Sj	Sj ⁺	گزینه‌ها	رتبه	Nj	Qj	Sj	Sj ⁺	گزینه‌ها
۴	۹۰/۹۲	۸۸۸/۰	۳۱۶۳/۰	۷۸۸۷/۰	جعفرآباد	۴۱	۸۳/۸۲	۲۷/۰	۷۹۶/۰	۰/۳۵۴۲	اکبرآباد نوده
۳	۸۷/۹۶	۱۰۲۷/۰	۵۳۸۸/۰	۸۳۵۹/۰	قلندراآباد	۱	۱۰۰	۵۲۱۷/۰	۰/۲۹۹۲	۰/۹۷۶۶	روح‌آباد
۵	۱۸/۴۷	۵۱۳۸/۰	۸۳۱۸/۰	۳۱۳۸/۰	درزعلیا	۲	۹۷/۹۵	۲۱۲۷/۰	۰/۲۸۹۰	۰/۹۶۵۲	قادرآباد

در ادامه و به منظور شناخت مهم‌ترین عامل اثرگذار بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، براساس آزمون ناپارامتری فریدمن، رتبه‌بندی پنج بعد بررسی آثار پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی، به صورت ذیل انجام گرفت. این رتبه‌بندی بیانگر این مطلب است که در میان عوامل مربوط به مهم‌ترین بعد تأثیرگذار بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، بعد اقتصادی بیشترین میانگین رتبه و بعد فرهنگی کمترین میانگین رتبه را داشتند (جدول ۱۸).

جدول ۱۸. رتبه‌بندی ابعاد بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی با

استفاده از آزمون فریدمن

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

متغیرها	رتبه	میانگین هر بعد
اقتصادی	۱	۴/۰۱
حقوقی	۴	۳/۵۲
اجتماعی	۲	۳/۹۳
فرهنگی	۵	۳/۳۵
کالبدی - فضایی	۳	۳/۷۱

نتایج آزمون کروسکال-والیس در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و کالبدی - ساختاری نشان می‌دهد، آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در محدوده مورد مطالعه، در بعد اقتصادی برابر با سطح معناداری (Sig) ۰/۰۰۱ بود، ولی برای ابعاد اجتماعی، فرهنگی، حقوقی، کالبدی-فیزیکی، این سطح معناداری کمتر از ۰/۰۰۱ بود؛ بنابراین فرض H_0 یعنی برابری بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و کالبدی-فیزیکی در محدوده مورد مطالعه رد شد، اما فرض مخالف (H_1) یعنی تفاوت بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی، کالبدی-فیزیکی در روستاهای محدوده مورد مطالعه تأیید شد (جدول ۱۹).

جدول ۱۹. نتایج آزمون کروسکال-والیس در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی، کالبدی-فیزیکی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

موارد	اقتصادی	اجتماعی	فرهنگی	حقوقی	کالبدی-فیزیکی
Chi-Square	۵۱/۴۳۵	۳۷/۲۱۵	۲۱/۳	۲۷/۶	۳۰/۰۵
Df	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
Asymp.Sig	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

برای ارائه نتایج بهتر و تعیین سهم شاخص‌های تعیین‌کننده آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، از رگرسیون گام به گام استفاده شد. علامت ضریب همبستگی در تحلیل رگرسیون (R) و مجذور آن (R^2) بوده که برای بیان شدت ارتباط مناسب است (کلانتری، ۱۳۸۵، ص. ۱۷۳). نتایج رگرسیون گام به گام نشان می‌دهد که در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی از میان پنج متغیر آثار و پیامدها که وارد این مدل شدند، شاخص اقتصادی با ضریب تعیین ۰/۲۳۹ بیشترین سهم را در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی داشته است؛ به طوری که ۲۳/۹ درصد از این تغییرات مورد نظر

را تبیین می‌کند. در این میان، سایر متغیرها ۰/۷۶/۱ درصد از واریانس را تبیین می‌کند (جدول ۲۰).

جدول ۲۰. شاخص‌های وارد شده و سهم هر متغیر در مدل رگرسیون گام به گام در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

مراحل	متغیر وارد شده به مدل در هر مرحله	ضرایب تعیین (R^2)	سهم هر متغیر در تعیین متغیر وابسته (درصد)
گام اول	اقتصادی	۰/۳۴۹	۳۰/۹
گام دوم	اجتماعی	۰/۴۲۱	۲۵/۴
گام سوم	حقوقی	۰/۶۰۸	۱۴/۷
گام چهارم	فرهنگی	۰/۶۷۱	۱۰/۴
گام پنجم	کالبدی	۰/۵۶۹	۱۸/۶

با توجه به جدول ۲۱، مقدار بتای به دست آمده برای هر متغیر نشان می‌دهد که تغییر یک واحد در انحراف معیار متغیرها به اندازه مقدار بتای همان متغیر بر انحراف معیار آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در روستاها تأثیر می‌گذارد. مقدار بتای شاخص اقتصادی با ۰/۳۴۲ بیشترین اهمیت را در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر دارد.

جدول ۲۱. ضرایب رگرسیون گام به گام برای بررسی متغیرهای مستقل بر آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر و تعیین اهمیت نسبی متغیرها

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

متغیر وارد شده به مدل	ضرایب رگرسیونی (B)	ضرایب رگرسیونی استاندارد (B)	خطای استاندارد	مقدار T	سطح معناداری
ضریب ثابت	-	-	-	-	-
اقتصادی	۰/۷۹۰	۰/۳۴۲	۰/۴۸	۲۰/۴۱	۰/۰۰۰
اجتماعی	۱/۱۳۳	۰/۳۳۴	۰/۴۸	۲۳/۱۱	۰/۰۰۰
حقوقی	۱/۵۷۱	۰/۳۱۷	۰/۵۶	۱۵/۰۱	۰/۰۰۰

متغیر وارد شده به مدل	ضرایب رگرسیونی (B)	ضرایب رگرسیونی استاندارد (B)	خطای استاندارد	مقدار T	سطح معناداری
فرهنگی	۱/۷۰۲	۰/۳۰۵	۰/۶۲	۱۲/۲۴	۰/۰۰۰
کالبدی-ساختاری	۱/۴۰۷	۰/۳۲۶	۰/۵۱	۱۷/۱۹	۰/۰۰۰

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مهاجرت، پدیده خاصی است که به اشکال مختلف بر جنس و گروه‌های سنی، پیروان مذهبی، فعالان سیاسی و ثروت و مهارت تأثیر می‌گذارد و در مواردی نیز به شکل عام و همگانی ظاهر می‌شود؛ به همین دلیل، آثار و پیامدهای متعدد و گوناگونی را بر جای می‌گذارد. در این میان، ورود مهاجران روستایی به شهر بر بخش غیررسمی وضعیت خانوارها تأثیر می‌گذارد. برخی از فعالیت‌های اقتصادی خارج از مدار رسمی اقتصاد و کنترل‌های دولتی و قوانین و مقررات تنظیم‌کننده روابط اقتصادی شکل می‌گیرد که در اقتصاد غیررسمی جای دارند. در واقع، اقتصاد غیررسمی از جمله موضوعاتی است که در دهه‌های اخیر به‌عنوان یکی از مسائل مهم توجه بسیاری از جامعه‌شناسان، اقتصاددانان، جغرافی‌دانان، برنامه‌ریزان، سیاست‌مداران و مدیران شهری را به خود جلب کرده است. بخش درخور توجهی از اعضای جامعه در این فعالیت‌ها که خارج از مدار رسمی اقتصاد و کنترل‌های دولتی و قوانین و مقررات تنظیم‌کننده روابط اقتصادی است، فعالیت می‌کنند؛ از این رو این فعالیت‌ها به دلیل بی‌نیازی به سرمایه‌گذاری و تخصص و مهارت سطح بالا از جذابیت برخوردار هستند؛ چراکه این مهاجران همه از لحاظ قشر اجتماعی در سطح بالایی نیستند که بتوانند از نظر اقتصادی و اجتماعی در شهر برای خود امکاناتی فراهم کنند؛ بلکه بیشتر آن‌ها قشر ضعیف جامعه روستایی هستند و از نظر تحصیلات و تجربه کاری در سطح پایین قرار دارند. در این راستا، بسیاری از این افراد در بخش غیررسمی مشغول به کار می‌شوند و در حاشیه شهر زندگی می‌کنند.

درحقیقت، بسیاری از کلان‌شهرهای ایران مثل تهران، شیراز، اصفهان و... سهم زیادی را در پذیرش مهاجران روستایی به خود اختصاص داده است. در این میان، دهستان رشتخوار در

استان خراسان یکی از دهستان‌هایی است که خانوارهای روستایی بسیاری را روانه کلان‌شهرها می‌کند؛ بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی انجام شد. از تجزیه و تحلیل داده‌های مورد مطالعه در این تحقیق می‌توان استنباط کرد که بخش غیررسمی توانسته است تأثیرات چشمگیر منفی و مثبتی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر بر جای بگذارد.

نتایج تحقیق حاکی از آن است که شغل بیشتر پاسخ‌دهندگان قبل از مهاجرت، کشاورزی و فعالیت‌های مرتبط با آن بوده است که بیشترین فراوانی را کشاورزی با میانگین (۳/۶۰) و کمترین اهمیت را مغازه‌داری (۲/۱۵) به خود اختصاص دادند. همچنین ۷۲/۷ درصد از مهاجران محدوده مورد مطالعه در بخش غیررسمی از شغل فعلی خود رضایت نداشتند و تنها ۲۷/۳ درصد از شغل خود اظهار رضایت کردند. عمده‌ترین دلایل رضایت نداشتن آن‌ها را می‌توان در مشکلاتی همچون درآمد اندک، نداشتن مکان ثابت، درگیری با مأموران شهرداری، نبود منزلت اجتماعی و... جست‌وجو کرد. مقایسه نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های محققان دیگر همچون شادمهری (۱۳۸۶) مطابقت دارد؛ زیرا وی معتقد است، جمعیت آماده به کاری که در روستاها و شهرهای کوچک قادر به جذب در بخش رسمی نیستند، به شهرهای بزرگ مهاجرت می‌کنند و در این شهرها در فعالیت‌های نامنظم (بخش غیررسمی) مشغول به کار می‌شوند.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مهم‌ترین ابعاد تأثیرگذار بخش غیررسمی، به ترتیب ابعاد عوامل اقتصادی با میانگین (۴/۲۱)، عوامل اجتماعی با میانگین (۳/۹۰)، عوامل کالبدی-فیزیکی با میانگین (۳/۶۱) بودند. با توجه به خشکسالی‌های پی‌درپی و خشک شدن قنوات و کم‌آبی چاه‌موتورها، فرصت‌های شغلی در بخش کشاورزی کم‌رنگ شده است؛ به همین دلیل، بسیاری از مردم به شهر مهاجرت کرده‌اند و به اشتغال در بخش غیررسمی مشغول شده‌اند؛ بنابراین نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های محققان دیگر همچون جمالی و همکاران (۱۳۸۷) مطابقت دارد. براساس نتایج مطالعه آن‌ها، این بخش یکی از منابع اقتصادی و اجتماعی در جوامع شهری، برای کنترل برخی از مشکلات شهری چون بیکاری و فقر است و در مقابل نوع و

ماهیت بخش غیررسمی و ویژگی‌های افرادی که جذب می‌شوند، میزان آسیب‌زایی و آسیب‌پذیری در ابعاد مختلف از جمله اقتصادی و اجتماعی افزایش می‌یابد. به‌منظور شناخت مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، براساس آزمون ناپارامتری فریدمن، رتبه‌بندی پنج بعد بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت مهاجران روستایی انجام گرفت. این رتبه‌بندی بیانگر این مطلب است که در میان عوامل مربوط به مهم‌ترین بعد تأثیرگذار بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، بعد اقتصادی بیشترین میانگین رتبه و بعد فرهنگی کمترین میانگین رتبه را داشتند.

براساس جمع‌بندی نتایج حاصل از بررسی‌ها می‌توان به این نتیجه رسید که امکان برخورد فیزیکی و حذف این مشاغل و جذب آن‌ها در بخش رسمی که به نیروی انسانی ماهر و باسواد در سن مناسب نیازمند است، وجود ندارد؛ به عبارت دیگر، وضعیت فعلی جزء جدایی‌ناپذیری از چهره اقتصاد شهر و اجتناب‌ناپذیر است و حذف آن نه تنها میسر نیست، بلکه فشارهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بسیاری را به دنبال خواهد داشت، ولی می‌توان به مواردی اشاره کرد که شاید تا حدودی بتوان از آثار و پیامدهای منفی بخش غیررسمی جلوگیری کرد:

- مسئولان با این امر به‌گونه‌ای مسالمت‌آمیز برخورد کنند؛ برای تقویت و حمایت این پدیده اقدام کنند و با قانونی بودن، آن را به سمت بخش رسمی سوق دهند؛
- مسئولان شهر مهاجرپذیر باید در راستای رسیدن به اهداف مطلوب خود یعنی رعایت استانداردها، کاهش عوارض منفی و... این پدیده را به شکل مناسبی سازمان‌دهی کنند؛
- افزایش ظرفیت‌های اشتغال در بخش کشاورزی در روستاهای مورد مطالعه مثل تسهیلات بانکی ارزان‌قیمت، ارائه خدمات مشاوره‌ای، فراهم کردن بستر لازم برای حضور کارشناسان جوان و توانمندسازی علاوه بر آموزش؛
- تشویق و تقویت روحیه اهالی روستاها برای خوداشتغالی در روستاهای مورد مطالعه؛ چراکه با ایجاد خوداشتغالی در روستاهای مورد مطالعه، نرخ بیکاری در روستاها کاهش پیدا می‌کند؛ اضطراب‌های اجتماعی کاهش پیدا می‌یابد؛ سطح زندگی مردم روستایی بهبود پیدا می‌کند و درنهایت، استانداردهای زندگی ارتقا پیدا می‌یابد؛

- ترویج عوامل مؤثر بر شیوه‌های کارآفرینی در روستاهای مورد مطالعه؛ مانند شیوه‌های سازمانی، فناوری، عوامل نهادی، منابع و ارزیابی.

کتابنامه

۱. اکبریور، م. (۱۳۹۵). واکاوی تأثیر شبکه‌های مهاجرت‌های روستایی بر کلانشهر کرج (مطالعه موردی: دهستان کوهسار- شهرستان هشتروند). *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۷(۲۷)، ۱۳۲-۱۱۷.
۲. بستانی، ع. و جوانی، خ. (۱۳۹۳). پیامدهای مهاجرت‌های شغلی خانوارهای روستایی به کشورهای عربی (مورد: بخش مرکزی شهرستان لارستان). *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۳(۷)، ۹۳-۱۰۵.
۳. بهارلوئی، ک. و نقدی دورباطی، ز. (۱۳۸۶). بررسی رابطه حاشیه‌نشینی و جغرافیای پیاده‌روها به‌عنوان یکی از معضلات کلان‌شهرها. در *مجموعه مقالات دومین همایش سراسری جغرافیا و قرن ۲۱* (صص. ۲۱۷-۲۰۸). نجف آباد: دانشگاه آزاد نجف آباد.
۴. بهفروز، ف. (۱۳۸۸). *زمینه‌های غالب در جغرافیای انسانی* (چاپ اول). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۵. پاپلی یزدی، م. ح. و ابراهیمی، م. ا. (۱۳۸۷). *نظریه‌های توسعه روستایی* (چاپ اول). تهران: انتشارات سمت.
۶. پوراقبالی، م. شمس، ع. و قبدی، ا. (۱۳۹۹). سنجش پیامدهای خشکسالی و تأثیر آن‌ها بر نیت مهاجرت جوانان روستایی شهرستان همدان. *روستا و توسعه*، ۲۳(۳)، ۷۷-۵۱.
۷. جمالی، ف. صدرموسوی، م. و لیوارجانی، پ. (۱۳۸۸). بررسی ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی شاغلان بخش غیررسمی در مادرشهر تبریز (نمونه موردی: سبزه میدان). *نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی (دانشگاه تبریز)*، ۱۴(۲۹)، ۸۷-۱۱۵.
۸. جمشیدی، م. ک. محمدی یگانه، ب. و حسین‌زاده، ا. (۱۳۹۷). تحلیلی بر عوامل مؤثر در توسعه‌یافتگی و نقش آن در مهاجرت‌های روستایی (مطالعه موردی: استان زنجان). *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱(۳۲)، ۲۲-۱۱.
۹. حسین‌زاده، ع. معموری، م. و قربانی، ا. (۱۳۹۸). عوامل اقتصادی و اجتماعی اثرگذار بر مهاجرت روستاییان (مطالعه موردی: سامان‌های عرفی روستایی حوزه انارچای مشکین شهر). *فصلنامه اقتصاد و توسعه روستایی*، ۱(۴)، ۲۵۹-۲۴۳.

۱۰. خطیبی، ع. (۱۳۹۹). عرب هولہ از خلیج تا خلیج. پژوهشنامه اورمزد، ۵۰، ۱۱۳-۹۶.
۱۱. رحمانی، ع.، و هاشمی، س.م. (۱۳۹۷). حمایت‌های اجتماعی در کارشایسته (با تأکید بر حمایت‌های بیمه اجتماعی و چالش‌های فرآوری آن در نظام تامین اجتماعی). فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۸(۶۹)، ۵۴-۹.
۱۲. رحیمی، ا.، واعظی، م.، و باکویی، م. (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل روند مهاجرت و عوامل مؤثر بر آن در شهرستان هریس. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۹(۳۴)، ۱۱۶-۱۰۷.
۱۳. رضازاده، ع.، شکری، ت.، ایمان‌زاده، م.، و خداوردی‌زاده، ص. (۱۳۹۷). اثر آستانه‌ای تولید ناخالص داخلی واقعی بر توسعه بیمه زندگی ایران، رویکرد غیر خطی رگرسیون انتقال ملایم. پژوهشنامه بیمه (صنعت بیمه)، ۳۳(۳)، ۲۲-۱.
۱۴. سجاسی قیداری، ح.، و سعادت، ر. (۱۳۹۹). عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر افزایش تعلق مکانی و ماندگاری جوانان در محیط‌های روستایی (مطالعه موردی: دهستان فضل شهرستان نیشابور). نشریه علمی-پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۳(۶۹)، ۱۲۶-۱۰۵.
۱۵. سلمان، م.، رضوانی، م.ر.، پورطاهری، م.، و ویسی، ف. (۱۳۹۰). نقش مهاجرت فصلی در معیشت خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سروآباد-استان کردستان). مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۱۷، ۱۲۷-۱۱۸.
۱۶. شادمهری، م. ا. (۱۳۸۶). بررسی وضعیت شاغلین در بخش غیررسمی (مطالعه موردی: شهرستان مشهد). مجله دانش و توسعه، ۲۱(۱)، ۱۵۷-۱۳۷.
۱۷. طالشی، م.، و شبنما، م. (۱۳۹۶). نقش عوامل اقتصادی-اجتماعی در مهاجرت‌های روستایی شهری ناحیه نور علی بیگ ساوه. فصلنامه علمی-پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران، ۱۵(۵۴)، ۶۰-۴۳.
۱۸. عبدالله‌زاده، غ.، ر.، اژدرپور، ع. ر.، و شریف‌زاده، م.ش. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت ذر بین روستاییان شهرستان زابل. نشریه علمی-پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۳(۶۷)، ۱۹۵-۱۷۳.
۱۹. عبدی، ع.، کرمی، ت.، و مستجابی، ح. (۱۳۹۶). تبیین مفهومی پیامدهای امنیتی حاشیه شهرنشینی شهری و مسأله تعلق مکانی. نشریه انتظام علوم اجتماعی، ۹(۴)، ۲۰۰-۱۶۷.

۲۰. عنابستانی، ع.ا.، و نامدار، م. (۱۳۹۵). بررسی پیامدهای فعالیتهای غیررسمی (کالاهای غیروارداتی) روستاییان بر توسعه سکونتگاههای روستایی (مورد: منطقه دهشیخ و سیگار - شهرستان لامرد). *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۶ (۲۳)، ۱۲۸-۱۱۳.
۲۱. مجتبابی، ک.، نوابخش، م.، کلدی، ع.ر.، و زارع مهدوی، ق. (۱۳۹۹). تأثیر مهاجرت بر تغییرپذیری انسجام اجتماعی. *پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی*، ۱۳ (۲)، ۷۰-۵۱.
۲۲. محمدیگی، ع.ا. (۱۳۷۴). جایگاه بخش غیررسمی در اقتصاد ایران. *نشریه علمی و برنامه‌ریزی و بودجه*، ۲ (۷)، ۹۵-۱۱۳.
۲۳. محمدی، س.، و راستگونزاد، س.ب. (۱۳۹۷). بررسی تغییرات تاب‌آوری معیشتی خانوارهای روستایی در دو دوره سکونت در شهر و مهاجرت به روستاها (مطالعه موردی: دهستان دزلی شهرستان سروآباد). *جغرافیا (فصلنامه علمی-پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران)*، ۱۷ (۵۹)، ۱۷۷-۱۶۱.
۲۴. مشهدی‌زاده دهقانی، ن. (۱۳۹۰). *تحلیلی از ویژگی‌های برنامه‌ریزی شهری در ایران (چاپ دهم)*. تهران: انتشارات علم و صنعت.
۲۵. مطیعی لنگرودی، ح. (۱۳۸۹). *جغرافیای اقتصادی ایران (کشاورزی)* (چاپ ششم). مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی فردوسی مشهد.
۲۶. مکانیکی، ج.، و قالیبافان، ح. (۱۳۸۲). اثرات مهاجرفرستی بر ساختار جمعیت مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بیرجند). *مجله جغرافیا و توسعه*، ۱ (۱)، ۱۷۹-۱۶۵.
۲۷. میرفردی، ا.، حیدری، ا.، و امینی‌خو، م. (۱۳۹۹). سنجش میزان تحرک اجتماعی مهاجرین روستا-شهری و ارتباط آن با سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: مهاجرین شهرهای یاسوج و مادوان). *فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۰ (۳۷)، ۱۴۰-۱۲۳.
۲۸. نصیری، ح.، رضازاده، ا.، و بیات، ن. (۱۳۹۸). پیامدهای امنیتی و انتظامی مشاغل کاذب در شهرستان رشت. *فصلنامه پژوهش‌های انتظامی*، ۱۴ (۲)، ۳۲۰-۳۰۳.
۲۹. نقوی، م. ر.، و بیگلری، ش. (۱۳۹۲). نقش مخاطرات طبیعی (خشکسالی کشاورزی) در مهاجرت روستایی با استفاده از روش (SAW)، نمونه موردی: دهستان شهدا شهرستان بهشهر. *فصلنامه جغرافیای طبیعی*، ۶ (۱۹)، ۸۵-۹۶.
۳۰. هاریسون، پ. (۱۳۶۴). *درون جهان سوم* (ش. وجدی. مترجم) (چاپ اول). تهران: انتشارات فاطمی.

۳۱. الهیاری، م.، توسلی، ا.، و نقوی، م. ر. (۱۳۹۸). بررسی وضعیت کشاورزی و نقش آن در مهاجرت روستایی با استفاده از روش‌های آماری ناپارامتری (مطالعه موردی: روستایان شهرستان چاراویماق). *فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی*، ۸(۴)، ۴۸۷-۴۷۵.
۳۲. یعقوبی، ج.، و زبیدی، ط. (۱۳۹۷). بررسی انگیزه‌های مهاجرت معکوس و پیامدهای آن در روستاهای شهرستان ایجرود- استان زنجان. *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، ۹(۲)، ۲۰۷-۱۹۶.

33. Benson, M., & O'reilly, K. (2009). Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration. *The Sociological Review*, 57(4), 608-625
34. Chen, M. (2005), *The business environment informal economy creating condition poverty reduction*. Egypt: Cairo.
35. Chakraborty, S. (2021). Women in the Indian informal economy. Retrieved from http://164.52.210.154:8080/jspui/bitstream/123456789/1615/1/16158181Women-in-the-Indian-Informal-Economy-Brief_-_IWWAGE_compressed.pdf
36. Daniels, P. W. (2004), Urban challenges: The formal and informal economies in mega-cities. *Cities*, 21(6), 501-511.
37. Delmelle, E., Nilsson, I., & Adu, P. (2021). Poverty suburbanization, job accessibility, and employment outcomes. *Social Inclusion*, 9(2), 166-178.
38. Elgin, C., & Oyvat, C. (2013), Lurking in the cities: Urbanization and the informal economy. *Structural Change and Economic Dynamics*, 27, 36-47.
39. Ette, A., & Witte, N. (2021). Brain drain or brain circulation? Economic and non-economic factors driving the international migration of German citizens: The global lives of German migrants. *Consequences of International Migration Across the Life Course*, 65-83.
40. Hall, P., & Ulrich, P. (2000). *Urban future 21: A global agenda for twenty-first century cities*. London: E & FN Spine.
41. Henley, A &, Arabsheibani, R. (2009). On defining and measuring the informal sector: Evidence from Brazil. *World Development*, 37(5), 992-1003.
42. Katouzian, H. (1981). *The political economy of modern Iran: Despotism and pseudo-modernism* (pp. 1926-1979). Cham: Springer.
43. Khuong, N. V., Shabbir, M. S., Sial, M. S., & Khanh, T. H. T. (2021). Does informal economy impede economic growth? Evidence from an emerging economy. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 11(2), 103-122.
44. Kumar, A., Rout, S., Chopra, M. K., Mishra, D. G., Singhal, R. K., Ravi, P. M., & Tripathi, R. M. (2014). Modeling of ¹³⁷Cs migration in cores of marine sediments of Mumbai Harbor Bay. *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry*, 301(2), 615-626.
45. Liu, Y. Q., Zhang, F. Z., Wu, F. L., Liu, Y., & Li, Z. G. (2017), The subjective wellbeing of migrants in Guangzhou, China: The impacts of the social and physical environment. *Cities*, 60, 333-342.

46. Maneepong, C., & Walsh, J. C. (2013). A new generation of Bangkok Street vendors: Economic crisis as opportunity and threat. *Cities*, 34, 37-43.
47. Nguyen, L. D., Riebe, K., & Grote, U, (2015). Rural–urban migration, household vulnerability, and welfare in Vietnam. *World Development*, 71(8), 79–93.
48. Partridge, M. D., Ali, K., & Olfert, R. M. (2010), Rural-to-urban commuting: Three degrees of integration, *Growth and Change*, 41(1), 303–335.
49. Reddy, M, Naidu, V and Mohanty, M. (2004). The urban informal sector in Fiji: Results from a survey. *Fijian Studies*, 1(1),127-154
50. Sîrbu, A., Andrienko, G., Andrienko, N., Boldrini, C., Conti, M., Giannotti, F., ..., & Sharma, R. (2021). Human migration: the big data perspective. *International Journal of Data Science and Analytics*, 11(4), 341-360.